

Recension publicerad 2012-08-05

Sebastien Peyrouse, *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development* utgiven hösten 2011 på M. E. Sharpe förlag, av Jens Westlund, statsvetare

Nyligen rapporterades det om islossning i två av världens mest slutna diktaturer Nordkorea och Burma, de ska visst öppna upp för utländska investeringar och frihandelsområden för att få gång på ekonomin. Om det är en politisk saltomortal där regimerna plötsligt bestämt sig för att befolkningarna ska få sina rättmätiga mänskliga rättigheter tillgodosedda är det inte fråga om trots Burmaregimens oväntade *carte blanche* för Aung San Suu Kyis och Kim Jong-Uns valpiga intryck och schweiziska utbildning, men dock väl en efterlängtd spricka i glaciären. Typiskt för auktoritära regimer utan liberaliserade ekonomier är att de är oförmögna att skapa ekonomisk tillväxt, varför de återkommande blir tvungna inför världssamfundet utlova inrikespolitiska eftergifter, mot ökad handel, som de tyvärr utnyttjar ogenant utan faktisk förändring. Förhoppningsvis kan Aung San Suu Kyis frihet betyda detsamma som Nelson Mandelas. Regimen är medveten om att den lever på lånad tid och att de därför är nödgade att förhandla sig fria från sitt eget grepp och därmed komma skonsammare undan världens eftermäle.

Om Nordkorea vet vi en hel del av tack vare nya reportageböcker och utrikesreportage om den tredje generationen av Kim otröttliga kamp för att upprätthålla dess befolkning i en världsfrånvärd illusoriskt liv för att bevara makten för en mycket liten elit, där indoktrineringen och kollektiviseringen av en befolknings tankar och liv nått som längst. Regimen som är världens enda nekrokrati och som hyllar väldiga onaturliga faderliga statyer vars huvudstad är tom av identitet för tankarna till ett äventyr i ett seriemagasin. Regimer där personkult blivit ideologi som under Josef Stalin, Adolf Hitler, Kim i Nordkorea och Nicolae Ceausescu kan man tro härrör till andra politiska ideal i ett annat historiskt sammanhang i det förgångna, men så är det inte.

Det finns en regim som så när överglänser Nordkorea i sin slutenhet och personkult som förvånansvärt få känner till, Turkmenistan. Bara namnet eggas fantasin, men det är på riktigt. Turkmenistan har världens fjärde största gasreserver och placerar sig mitt i ett av världens mest säkerhetspolitiska oroshärdar med Iran och Afghanistan som grannar och har häpnadsväckande fort efter sin självständighet från Sovjetunionen utvecklat en postkommunistisk totalitär regim utan dess like, med en personkult så klichéaktad att den mest hör hemma i ett Tintin magasin. Två äventyrare som rest och skrivit om turkmenerna på svenska är Sven Hedin, som 1890 passerade tsar-rysslands sydligaste nyss erövrade provins Transcaspien och beskrev turkmenterritoriet i *Genom Khorasan och Turkestan*, och 70 år senare reste Jan Myrdal runt i landet och efterlämnade sig *Turkmenistan*. Jan Myrdal beskriver en intressant period, brytpunkten 1964, när Moskva återtar ett starkt grepp om sina stan-kolonier. Nikita Chrusjtovs reformer läggs på hyllan till priset av att de ekonomiska framstegen och de stora politiska projekten avtar.

Sebastien Peyrouse, fransman verksam vid Central Asia – Caucasus Institute & Silk Road Studies Program har i boken *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development* utgiven hösten 2011 på M. E. Sharpe förlag försökt skildra turkmenernas historia från dess väldiga seljukiska imperium fram till i dag. Boken kommer lägligt ifråga om demokratiers förhållning till diktaturer och fyller ett stort tomrum efter Adrienne Lynn Edgars förträffliga bok *Tribal Nation, The Making of Soviet Turkmenistan* från 2004, där Adrienne lite våghalsigt beskriver Sovjet som nationsskapare av de alltid splittrade turkmenska stammarna. Bosjevikerna fördömde tsarstyret för imperialistisk men 1924 får turkmenerna för första gången på 900 år en gemensam flagga, ett enhetligt territorium och ett eget Sovjet. Sovjetunionen utvecklade tsarregimens arbete och civiliserade de turkmenska stammarna med

städer, skolor och kvinnorna jämställdes som människor. I jämförelse var Iran och Afghanistan rena stenåldern, vilket också Jan Myrdal beskriver som precis hade rest i området. En andra bok värt att nämna är Luca Anceschis *Turkmenistan Foreign Policy, Positiv Neutrality and the Consolidation of the Turkmen regime* från 2009. Luca Anceschi beskriver det självständiga Turkmenistan med fokusering på regimens utrikesdoktrin ”Positiv neutralitet”. Doktrinen innebär i realiteten att gasen är den produkt som styr utrikespolitiken och dess relation till omvärlden och att regimen undviker samarbeten där regimens kontroll av befolkningen kan undermineras.

Sebastien Peyrouse sammanfattar detta pedagogiskt och trots att texten är något akademisk är den lättillgänglig. Sebastien Peyrouse bidrar särskilt med två viktiga kapitel; att Kurbanguly Berdymuchamedov presidentskap efter sitt tillträde februari 2007 inte alls levt upp till de förväntningar han utlovat med 89 procent stöd av 99 procent röstdeltagande. Istället för att reformera ekonomin och inleda en demokratiseringsprocess konsoliderade han sitt presidentskap och fortsatte vant i landets första president Saparmurat Nijazovs fotspår. Under 2007 trolldunder Kurbanguly Berdymuchamedov FN:s församling med sina demokratiska ambitioner, han tilläts utan faktisk förändring föreläsa på stora universitet i USA om mänskliga rättigheter, gå på röda mattan i flera europeiska huvudstäder och han välkomnades varmt av EU kommissionens ordförande i fast handslag. Väl i Asjgabat kan Kurbanguly Berdymuchamedov stolt visa vilket stöd och erkännande han fått av det fria Europas och USA:s ledare. Kurbanguly Berdymuchamedov och hans närmaste medhjälpare kunde pusta ut, de förstod visst ingenting att politik bara är ord och när det är gratis så ska man ta. Sebastien Peyrouse menar att den ekonomiska stagnationen som inträffade med Leonid Brezhnevs tillträde 1964, i motsats till Jan Myrdals iakttagelse, berodde på att makten försköts från centrum till periferi i ett försök att öka produktiviteten. Utan Moskvas styrande hand kunde första sekreteraren i Turkmenistan SSR forma sitt personliga kader av lojala medarbetare enbart för egen vinnings skull. Kommunistpartiet, det enda tillåtna med obegränsad möjlighet till makt rapporterade bara goda nyheter till Moskva, men när en stor bomullsskandal tränger genom och när medborgarna kunde inte ens Moskva blunda.

Ödets ironi drabbar det turkmenska folket ännu en gång när den nyutsedda Sovjetledaren Michael Gorbatsjov 1985 pekar ut en ung partitrogen turkmen vid namn Saparmurat Nijazov för att få ordning på korrruptionen i delrepubliken och driva genom de välbehövliga reformerna. Denne Saparmurat Nijazov hyste stor respekt för Moskva men la ett isblock över Moskvas pådyvlade glasnost och perestrojka, så när Sovjetunionen upphör årsskiftet mot 1992 är Turkmenistan som opåverkat av omvärldens förändringar. Som en produkt av en ideologi med total förakt för allmän politiskt deltagande, väljer Saparmurat Nijazov året därpå att ta sig an en ny överordnad ideologi efter kommunismens fall och något turkmenskt, han utropar sig kemalistiskt till alla turkmeners härskare Türkmenbasji - den store och världen berikas av en ny ism, Türkmenbasjism. Turkmenistan går därefter olyckligtvis en väg snarlikt det nordkoreanska exemplet. Likheterna är slående. Skillnaden är att Kim Il Sung slogs för självständighet medan Saparmurat Nijazov först efter augustikuppens misslyckande 1991 vågar utropa landets självständighet.

Türkmenbasji följer i stort sett Kim Il Suns recept för regimöverlevnad och befäster att Turkmenistan har en särställning i världen och ska därför gå sin egen väg, hans egna. Türkmenbasji utropar därför sitt ledarskap som ”The Golden Age of Turkmenistan” och genomför en kulturell turkmeniseringskampanj vars avsikt var att föra turkmenerna 100 år tillbaka i utvecklingen till den ordning som rådde innan annekteringen 1885. Türkmenbasji sökte legitimitet genom att spegla sig tillsammans med stora seljukiska härskare och nationalsymboler som Akhal-Tekéhästen. Balett, opera och all musik utom den klassiska turkmenska tycktes oturkmenskt och förbjöds. Sjukhus utanför Asjgabat ansågs överflödiga och stängdes. Samtidigt när Göran Persson blir utskrattat av finansvalpar på Wall Street restes

enorma guldstatyer runt om Turkmenistan och banderoller med "Ett folk, en nation, Türkmenbasji" bekläddes husfasaderna. Türkmenbasji byter ut namn på månader och dagar och ersätter dem med namn från sig själv och sina släktingar. I skolorna svär elever nationseden och sjunger nationalsången där de lovar trohet till Türkmenbasji och att inte förråda landet. 1998 restes ett av historiens mest spektakulära personkultmonument, neutralitetsmonumentet, en 75 meter hög trebent pelare där en guldglimmande Türkmenbasji placerat sig ovanpå med en välkomnade famn som ännu inte har överträffats.

Türkmenbasji förädlar historierevisionen och lanserar 2001 Ruhnama – själens bok, en bok om turkmenernas historia och i stort sett all annan litteratur förbjuds. Ruhnama är en variant av Olof Rudbecks "Atlantica" och den blir vardag när Türkmenbasji försöker driva igenom Pol Pots svårslaga dårskap "ny tidräkning" där bildande och egna tankar bli livsfarliga egenskaper. Befolkningen uppmanas läsa Ruhnama tre gånger och i skolan blir Ruhnama det enda läromedlet. Tjänstemän avkrävdes kunskapsförhör om Ruhnama, liksom för att få körkort.

När pastor Terry Jones i Florida april 2011 brände koranen sattes ett pris på hans huvud. När Türkmenbasji lät bränna över 40 000 koraner för att den inte passade in i Ruhnamas historieberättelse hördes ingenting, inte heller när Türkmenbasji uppförde Centralasiens största moské i hans namn "Türkmenbasjis själs moské". Minareterna bekläddes med citat från Ruhnama och imamerna tvingades lägga Ruhnama bredvid koranen i moskén. De som vägrade fängslades. Megalomani tycktes dock oändligt när Türkmenbasji 2003 lät skjuta upp Ruhnama i en egen omlopps bana kring jorden. Allt detta har skett inför öppen ridå.

Nordkoreas Kim har använt sig av Juche-ideologin för att isolera det nordkoreanska folket från utomstående staters inblandning och styra deras tankar och värderingar. Türkmenbasji och sedermera Kurbanguly Berdymuchamedov har anammat Türkmenbasjism för samma syfte, vilket kan delas in i tre regimöverlevarkategorier, tron på Türkmenbasji, isolering via Positiv neutralitet och politisk indoktrinering genom Ruhnama. Med hjälp av dessa tre redskap vill regimen skapa ett passivt, lojalt och ovetande medborgarskap. Kurbanguly Berdymuchamedov har pekat ut medborgarnas idéer och tankar som regimen största hot. Regimen gör allt för att undvika att befolkningen ska gå samman som nu senast i Syrien, därför utdöms långa fängelsestraff för dem som vågar berätta något som kan uppfattas som kritik och få medkänsla. Türkmenbasji avled december 2006 och Kurbanguly Berdymuchamedov har redan utnämnts till "den allsmäktige" och proklamerat att hans folk inget har att frukta eftersom de lever i "Era of supreme Happiness", vilket sätter mottstock på regimen ambitioner.

Sebastien Peyrouses bok är ett riktigt tillskott för kunskapen om Turkmenistan och ett guldgruv för statsvetare som vill veta mer om nationsbyggande, politisk symbolism och hur auktoritära regimer fungerar och grundar sin politik på. Boken ger också en bra överblick om "The New Great Game" som utspelar sig om regionens framtida gasledningar där Turkmenistan har en av huvudrollerna.

Jens Westlund, Statsvetare